

Vismigratie van Aa tot Zee

TEKST Peter Paul Schollema, Waterschap Hunze en Aa's en Albert Jan Scheper, Hengelsportfederatie Groningen Drenthe

ILLUSTRATIES Janny Bosman, Bureau Koeman en Bijkerk, Hengelsportfederatie Groningen Drenthe, waterschap Hunze en Aa's en Wedderbergen.nl

De slogan 'Er gaat niets boven Groningen' geldt niet in de laatste plaats voor het ecologisch herstel van water. Het beste voorbeeld hiervan vormt het project Westerwoldse Aa. Samen met andere partnerorganisaties, zoals de Hengelsportfederatie Groningen Drenthe, werkt het waterschap hard aan het verbeteren van de veiligheid, ecologie en landschappelijke kwaliteit van het stroomgebied.

In 2005 hebben de waterschappen Hunze en Aa's en Noorderzijlvest samen met de Hengelsportfederatie Groningen Drenthe de visie vismigratie 'Van Wad tot Aa' opgesteld. Doel van deze visie is het herstellen van de vismigratie tussen het Wad en de Groningse en Drentse beken. Hierbij wordt planmatig gewerkt volgens een prioritering om 'hapsnapwerk' te voorkomen. Bij het opstellen van de visie is specifiek uitgegaan van de combinatie van herstel van het leefgebied van de vis en herstel van vismigratiemogelijkheden. Het heeft immers weinig nut om de deuren te openen voor vissen als die vervolgens in een ongeschikt huis terecht komen. Voor het gehele werkgebied van waterschap Hunze en Aa's gaat het hierbij om ongeveer 130 vismigratieknelpunten. Hiervan zijn er op dit moment al meer dan 80 opgelost.

De Westerwoldse Aa op de kaart gezet

Binnen het beheergebied van waterschap Hunze en Aa's is het stroomgebied van de Westerwoldse Aa een belangrijk deelgebied in de vismigratievisie. Het riviertje met een totale lengte van zo'n 70 kilometer ontspringt in het Bargerveen achter

Emmen om vervolgens bij Nieuwe Statenzijl uit te stromen in de Eems/Dollard. In de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw is vrijwel de gehele loop genormaliseerd en voorzien van een groot aantal stuwen. Bovendien zijn in het begin van de 20ste eeuw langs de beekdalen kanalen gegraven die sindsdien het merendeel van het water afvoeren. Sinds de jaren 90 wordt er in dit gebied gewerkt aan het herstel van het oorspronkelijke stroomgebied.

Als we de weg van het water van boven naar beneden volgen, zijn er verschillende deeltrajecten te onderscheiden. Allereerst de bovenloop van de Runde in het zuidelijke deel. Deze beek die het Bargerveen afwaterde naar de Ruiten Aa, is gedempt nadat het gebied was verveend en ontgonnen. De beek is vanaf 2005 gereconstrueerd en wordt nu ingericht als ecologische verbindingzone met natuurvriendelijke oevers en enkele vispassages. Dit traject vormt de verbindende schakel tussen het Bargerveen in het zuiden en de Ruiten Aa die ter hoogte van Ter Apel begint.

Het kerngebied van de Ruiten Aa is aangewezen als ecologisch hoofdstructuurgebied (EHS Westerwolde)

Overzicht van het stroomgebied van de Westerwoldse Aa inclusief de geplande en afgeronde projecten.

De Ruiten Aa is van flank tot flank aangepakt.

en is ca. 2500 hectare groot. In dit traject vindt grootschalig beekherstel plaats dat bij voorkeur van flank tot flank wordt uitgevoerd zodat de beek weer vrij in zijn stroomdal kan meanderen. De Dienst Landelijk Gebied coördineert hier het werk. Het noordelijke deel van het Westervoldse Aa-systeem van Wedde tot Nieuwe Statenzijl maakt deel uit van de boezem, dus van het hoofdwatersysteem. In dit traject worden natuurvriendelijke oevers, paaigebieden en enkele vispassages aangelegd.

Technieken

Bij aanvang van het project waren in het totale stroomgebied van Westervolde 47 migratieknelpunten in de vorm van stuwen, sluisjes en gemalen aanwezig. Hiervan zijn op dit moment inmiddels 26 voorzien van een passende oplossing. Hierbij worden verschillende technieken toegepast. Dit varieert van kleinschalige De Wit-passages naast stuwen, tot een grote bypass naast stuw De Bult in het noordelijke deel

van de Westervoldse Aa. In de Ruiten Aa wordt een speciaal ontwerp toegepast dat het mogelijk maakt dat naast vissen ook kano's de vispassage kunnen passeren. De nog bestaande 21 knelpunten worden de komende jaren aangepakt. Eind 2017 kunnen de vissen vanuit de zee weer vrij optrekken van Nieuwe Statenzijl tot de bovenloop van de Runde.

Sportvissen

Naast de beken is er ook aandacht voor de aanwezige kanalen in het stroomgebied zoals het Ruiten Aa Kanaal, het Mussel Aa Kanaal en het BL Tijdenskanaal. Veel van deze kanalen zijn zo'n eeuw geleden gegraven om de waterafvoer te verbeteren. Tegenwoordig hebben ze ook een belangrijke functie voor natuur, vaarrecreatie en natuurlijk de hengelsport.

Ook in de Westervoldse Aa zelf wordt veel gevestigd. Het gesleutel aan de Aa is dan wel goed voor de visstand, maar heeft ook gevolgen voor de sportvisserij. De hengelsportvereniging ➤

Vispassages zoals bij de Bult maken deel uit van het herstelproject voor de Westervoldse Aa.

Nieuwe Statenzijl, de vismigratiepoort naar Westerwolde

Het grote betonnen complex van de spui- en schutsluis bij Nieuwe Statenzijl is een essentiële schakel in het herstel van diadrome (zoet-zout) vispopulaties in het stroomgebied van de Westerwoldse Aa. Soorten als de spiering, driedoornige stekelbaars en rivierprik willen vanuit de Dollard verder de Westerwoldse Aa opzwellen om daar te paaien. (Glas)aal en bot op hun beurt, zoeken het zoete water op om hier verder op te groeien. Het is dus van groot belang dat al deze vissoorten op een goede manier de sluisen kunnen passeren. Ook zeeforel is hier sporadisch gesignaleerd. Het lastige is dat iedere vissoort weer andere eisen stelt aan een goede passage. Daarom is bij Nieuwe Statenzijl de keuze gemaakt om met een combinatie van vismigratievoorzieningen

te werken. Dit zijn een glasaalgoot die om het sluisencomplex loopt en twee kattenluiken (een soort schuiven) in de sluisen zelf. Via een infraroodcamera in de glasaalgoot kan de intrek continu worden gemonitord. De aanleg van deze passages is mogelijk geworden dankzij een bijdrage van het Waddenfonds, Rijkswaterstaat en waterschap Hunze en Aa's.

Om het opheffen van dit belangrijke vismigratieknelpunt te vieren hield het waterschap op 16 oktober een openingsfeest op het sluisencomplex. Hierbij waren naast de financiers van de passages en andere regionale belanghebbenden, natuurlijk ook vertegenwoordigers van de Hengelsportfederatie aanwezig.

Nieuweschans trok bij de federatie aan de bel omdat de bijna 400 leden van de club (op een inwonersaantal van circa 1500) bij het dorp veel sportvisserijmogelijkheden hebben verloren door de aanleg van waterbergingsgebieden, ophogen van de kaden en de aanleg van natuurvriendelijke oevers. Hun wens: richt de goed bereikbare, maar verwaarloosde oever van de Westerwoldse Aa pal ten zuiden van Nieuweschans, in als visoever die ook geschikt is voor de wedstrijden van de club. Het waterschap Hunze en Aa's was bereid hieraan mee te werken. In overleg met de vereniging en de federatie werd de oever afgelopen zomer over een lengte van 350 meter ontdaan van wilgenopslag en opgehoogd met vrijgekomen klei uit een waterbergingsgebied. Verderop zijn tot de instroom van het B L Tijdenskanaal visstekken in de rietkraag gemaaid. Via een convenant wordt geregeld dat de vereniging zelf de visoever gaat onderhouden. Deze aanpak past in het Waddenfondsproject 'Tussen Wad en Westerwoldse Aa' dat ook inzet op verbetering van recreatiemo-

gelijkheden en ontsluiting van het gebied. Ook past dit project perfect in het nieuwe beleid van de federatie dat er op is gericht verenigingen meer te betrekken bij het onderhoud van visstekken in hun eigen omgeving. De federatie is volledig visrechtgebende van alle wateren van het waterschap en heeft ze allemaal ingebracht in de Landelijke Lijst van Nederlandse Viswateren, zodat iedereen met een VISpas er kan vissen.

Onderzoek

Om de ontwikkeling van de visstand en de werking van de vispassages in het stroomgebied te volgen worden in opdracht van waterschap Hunze en Aa's naast de reguliere Kaderrichtlijn Water-bemonsteringen, ook diverse projectmatige onderzoeken uitgevoerd. In het kader van het waddenfondsproject 'Ruim Baan voor Vissen' bijvoorbeeld, wordt bij Nieuwe Statenzijl gedurende drie jaar in het voorjaar het aanbod van glasaal en andere trekvisen als driedoornige stekelbaars en spiering, gemeten met kruisnetten. Medewerkers van het

waterschap staan op deze locatie aan de Dollard-kant bij hoog water de metingen uit te voeren. Dit in de wetenschap dat vele collega's en vrijwilligers op zestien andere locaties langs de Waddenkust tot Den Helder hetzelfde staan te doen. De hengelsportfederatie Groningen Drenthe neemt hierbij drie meetlocaties in de omgeving van Delfzijl voor haar rekening en is tevens penvoerder van het hele project.

Verder landinwaarts wordt met fuiken onderzoek verricht naar de werking van vispassages en visaanbod. Ook hierbij speelt het monitoringsteam van de federatie een belangrijke rol. Samen met beroepsvisser Westerhuis uit Termunten en medewerkers van ecologisch onderzoeksbureau Koeman en Bijkerk zijn de afgelopen jaren diverse nieuwe vispassages in de Runde en de Ruiten Aa bemonsterd. Tot nu toe blijkt uit de onder-

Het aanleggen van goed bereikbare oevers voor sportvissers maakt ook deel uit van het herstelproject.

Met behulp van fuiken wordt de werking van de vispassage gemonitord.

Waddenfonds

De projecten 'Tussen Wad tot Westerwoldse Aa' en 'Van Aa's tot Zee' worden grotendeels gefinancierd door het Waddenfonds. Dit fonds is door het rijk ingesteld om de gevolgen van de aardgaswinning onder de Waddenzee te compenseren door een impuls te geven aan ecologie en economie van het Waddengebied. Aanvullende financiering vindt plaats vanuit de provincie, het waterschap, Rijkswaterstaat, gemeente Oldambt, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de hengelsportfederatie.

zoeken dat beekvissen als serpeling en berrmpje hier nog niet voorkomen. Het systeem is blijkbaar te verstoord geweest en pas kortgeleden hersteld. Zeker hoopvol is dat de alver en de riviergrondel in grote aantallen zijn aangetroffen, beide zijn stromingsminnende soorten. Het lijkt bovendien een kwestie van tijd voordat de voor sportvissers aantrekkelijke winde, die voorkomt in de benedenloop, de Ruiten Aa en omgeving ontdekt als paai- en opgroeigebied.

Nu er de komende jaren een aaneengesloten streng van vismigratievoorzieningen ontstaat, wordt het onderzoeksprogramma verder aangevuld met zenderonderzoek. Dit om de vraag te beantwoorden of de van een zendentje voorziene vissen er daadwerkelijk in slagen vrij door het gebied te zwemmen en met welke efficiëntie de verschillende vispassages worden gebruikt.

Paling en prik

Speciale aandacht is er voor de rivierprik en de aal. De rivierprik is een parasitaire vis die vanuit zee de beeklopen opzoekt om er te paaien. Het is bekend dat de rivierprik jaarlijks paait in een middenloop van de Drentse Aa. Naar dit bijzondere dier is in samenwerking met IMARES al veel onderzoek gedaan. Gekeken wordt nu of de rivierprik ook het Westerwoldse Aa-systeem koloniseert en of de inrichting van de opnieuw ingerichte beeklopen ook daadwerkelijk geschikt is als paai- en opgroei-habitat voor deze bijzondere vis. In 2005 heeft de federatie van de

benedenloop van de Westerwoldse Aa een aalreservaat gemaakt. De beroepsvisserij is hier stopgezet en sportvissers moeten sindsdien aan de hengel gevangen aal meteen terugzetten, zoals pas de laatste jaren overal verplicht is. Sportvisserij Nederland heeft vervolgens met de federatie en het waterschap een onderzoeksprogramma opgezet om het effect van beroepsvisserij op de palingstand in beeld te brengen. Vanaf 2007 is nu meermalen in het najaar, de periode van de schieraaluittrek, de palingstand gemeten in het reservaat Westerwoldse Aa en tegelijkertijd in het Termunterzijldiep, een wel beroepsmatig op aal bevestigd water. Het onderzoek vond afgelopen najaar voor de vierde keer plaats. Sportvisserij Nederland voert elektrovisserijen uit en beroepsvisser Westerhuis uit Termunten doet met federatievrijwilligers meerdere weken onderzoek met fuiken in de periode van de uittrek van de schieraal. Dit werk betekent voor de beroepsvisser een financiële compensatie voor het verlies van een deel van zijn viswater.

De federatie was er in 2005 vroeg bij, het begrip aalreservaat was nieuw en dergelijk onderzoek was op z'n minst ambitieus. In de praktijk is het, na vier onderzoeksperiodes in zes jaar tijd, moeilijk conclusies te trekken over de invloed van beroepsvisserij op de palingstand. De paling blijkt in beide wateren grillig, ook omdat de periode dat de schieralen naar zee trekken, lastig is in te schatten. Het ene jaar vroeg, dan weer laat. Toch levert het onderzoek een schat aan gegevens

op, ook al zijn er (nog) geen harde conclusies te trekken. Bijkomend voordeel van het ingestelde reservaat is dat de glasaal die via de aalgoot bij Nieuwe Statenzijl binnentrekt, in een beschermd gebied terecht komt. Net als de schieraal in het laatste traject van zijn reis naar zee. En dat is natuurlijk een goede zaak.

Impuls

Vanuit de Vismigratievisie "Van Wad tot Aa" is er inmiddels een hoop werk verzet door het waterschap en partnerorganisaties om het stroomgebied van de Westerwoldse Aa een enorme impuls te geven. Dit werk is nog niet klaar, maar voor eind 2017 kan de vis de hele regio tot in de haarvaten doorkruisen en er geschikte habitats vinden om te foerageren, te paaien en op te groeien. Een regio waar het oude landschap inclusief de beeklopen op veel locaties is hersteld, waar voor bewoners, toeristen en recreanten veel te genieten valt en waar ook naar hartenlust kan worden gevestigd. **V**

Meer informatie is te vinden op de volgende websites:

- www.ruitena.nl
- www.vissen.nl (kies hier 'water en vis', 'visserijkundige onderzoeken' voor de rapporten van visserijkundige onderzoeken in het stroomgebied Westerwoldse Aa.)
- www.hunzeenaas.nl
- www.ruimbaanvoorvissen.nl